

Drewnowski, Jerzy

Cyrkularz Ad palatinos, castellanos, canonicos etc. (Rzekomy autograf Kopernika)

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 15/4, 739-742

1970

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

CYRKULARZ AD PALATINOS, CASTELLANOS, CANONICOS ETC.

(Rzekomy autograf Kopernika)

W Archiwum Państwowym w Sztokholmie w tece „Kapitelarkivet i Ermeland. Bref.” stanowiącej vol. 148 zbioru pod nazwą „Extranea” wśród archiwaliów kapituły warmińskiej z lat 1513—1620 znajduje się dokument zatytułowany *Ad palatinos, castellanos, canonicos etc.*, którego sporządzenie przypisuje się na podstawie charakteru pisma Kopernikowi. Jest to rękopis *in plano* zapisany po jednej stronie całkowicie, po drugiej — częściowo — drobnym kursywnym pismem, miejscami dość trudnym do odczytania. Liczne przekreślenia, poprawki i uzupełnienia na marginesach wskazują, że mamy do czynienia z brulionem. Treścią tego mało znanego dokumentu jest prośba, z którą biskup warmiński Maurycy Ferber wraz ze swą kapitułą zwraca się do wojewodów, kasztelanów, kanoników i innych panów pruskich o poparcie wyboru Tiedemanna Giesego na swego koadiutora i przyszłego następcę¹. Rękopis nie jest datowany, jednak wiadomo, że wybór Giesego nastąpił w pierwszych dniach lipca 1532 r.², można więc przyjąć, że został sporządzony nie wiele później. Prawdopodobnie przygotowano jeszcze czystopis, dziś nieznan, który pełnił funkcję cyrkularza, tzn. pisma przesyłanego obiegiem, od adresata do adresata. Interesujący nas brudnopis zachowano jako egzemplarz archiwalny.

Do autografów Kopernika brulion cyrkularza zaliczył jego odkrywca — Ludwik Antoni Birkenmajer³. Za rękopis fromborskiego astronoma uważał cyrkularz także Jeremi Wasiutyński, który go po raz pierwszy opublikował, zamieszczając oprócz tekstu drukowanego również fotokopię dokumentu⁴. Ręki Kopernika nie kwestionował również Aleksander Birkenmajer, wspominając dla zilustrowania potrzeby nowych me-

¹ Wybór ten stanowiący próbę obejścia postanowień aktu piotrkowskiego (1512 r.) nie został mimo usilnych starań biskupa i kapituły zatwierdzony przez Zygmunta I. Następcą Maurycego Ferbera został, jak wiadomo, w 1537 r. cieszący się silnym poparciem dworu, zwłaszcza królowej Bony — Jan Dantyszek. Jego wybór wieńczył długotrwałe zabiegi dworu polskiego o wpływ na elekcję biskupów warmińskich. Tiedemann Giese na biskupstwo warmińskie został wyniesiony dopiero w 1549 r. po śmierci Dantyszka (1548). Przebieg konfliktu powstałego na tle oboru koadiutora dla Maurycego Ferbera przedstawił dokładnie Henryk Zins omawiając walkę Polski o obsadę biskupstwa warmińskiego na przełomie XV i XVI w. (H. Zins, *W kręgu Kopernika*. Lublin 1966). Ciekawe jednak, że autor nie wspominał ani słowem o ważnym dla poznania tych spraw świadectwie, jakim jest niewątpliwie omawiany tu dokument. Por. też w niniejszym „Kwartalniku” A. Kempfiego, *Erazm a życie intelektualne na Warmii w czasach M. Kopernika*.

² Por. H. Zins, *op. cit.*, s. 87.

³ L. A. Birkenmajer, *Stromata Copernicana. Studia, poszukiwania i materiały biograficzne*. Kraków 1924, ss. 288—289.

⁴ J. Wasiutyński, *Uwagi o niektórych kopernikanach szwedzkich*. „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej”, Seria C, z. 7, 1963, ss. 74—76.

tod badawczych wydanie sporządzone przez Wasiutyńskiego⁵. Wypowiedzi tych trzech badaczy, to wszystko, co na temat omawianego dokumentu napisano do tej pory.

Ludwik Antoni Birkenmajer, którego autorytet wpłynął — jak się wydaje — na opinie dwóch pozostałych kopernikanistów, nie miał prawdopodobnie możliwości bezpośredniego porównania cyrkularza *Ad palatinos* z niebudzącymi wątpliwości autografami Kopernika, jakim są np. jego listy. Takie bowiem porównanie, dziś łatwe do przeprowadzenia dzięki szeroko stosowanej technice fotokopii, pozwala zauważyć niemal na pierwszy rzut oka cechy pisma niespotykane w niewątpliwych rękopisach Kopernika. Przede wszystkim zwraca uwagę wielka ilość mniej lub bardziej wygiętych łuków, którym w autografach Kopernika odpowiadają zwykle linie proste, poziome i pionowe. Chodzi tu o znaki skrótów nad wyrazami, znaki większych skrótów na końcach wyrazów oraz laseczki niektórych liter, szczególnie zaś litery *d*. W cyrkularzu jej laseczka odchyła się łukiem w lewo i skręca w dół, tworząc nieraz prawie półokrąg, podczas gdy w listach Kopernika i innych jego niewątpliwych autografach, o wiele mniej odchyła się od pionu i bardziej przypomina linię prostą. Poza tym łatwo zauważyć odmienny sposób pisania liter *m* i *n*. Poszczególne ich laseczki odchylają się w lewo i tworzą razem bardzo spłaszczony węzyk, natomiast w rękopisach Kopernika laseczki te są dłuższe i pochylają się w prawo. Wreszcie bardzo wyraźną różnicę widać w zapisywaniu skrótu spójnika *que*. U Kopernika po literze *q* następuje jakby spłaszczona wzdłuż pionu cyfra 3, w cyrkularzu zaś w jej miejscu znajduje się zawsze pionowa laska.

Wszystkie te różnice widoczne są przy porównaniu nie tylko z listami Kopernika, pisanymi dość starannie, lecz także z takimi dokumentami jak *Lokacje łanów*⁶ lub *Rachunki kustodii warmińskiej*⁷, które podobnie jak cyrkularz *Ad palatinos* sporządzone były w pośpiechu, bez troski o wdzięk i elegancję pisma.

Przeciwko uznaniu cyrkularza *Ad palatinos* za autograf Kopernika przemawiają również osobliwości pisowni tego dokumentu, a ściślej sposób użycia w niektórych wyrazach liter *t* i *c* przed *i*. Czytamy tam mianowicie: *eciam*, *tocius benefitium*, *negotium*, podczas gdy Kopernik pisał niemal zawsze na odwrót: *etiam*, *totius*, *beneficium*, *negocium*.

Jeśli więc cyrkularz *Ad palatinos* nie wyszedł spod ręki Kopernika, na co wskazują powyższe różnice pisma i pisowni, powstaje pytanie, z czyją wobec tego ręką mamy tu do czynienia.

Wertując archiwalia warmińskie w Bibliotece Czartoryskich w Krakowie i w Archiwum Diecezji Warmińskiej w Olsztynie stwierdzimy, że spośród wszystkich przechowywanych tam dokumentów z okresu, w którym mógł działać autor cyrkularza, najbardziej przypominają pismo tego dokumentu autografy kanonika warmińskiego, Feliksa Reicha. Dokładniejsze porównanie prowadzi do wniosku, że nie chodzi tu tylko o powierzchowne podobieństwo, lecz że jest to jeden i ten sam charak-

⁵ A. Birkenmajer, *Stan i perspektywy badań kopernikańskich*. [W:] *Mikołaj Kopernik. Szkice monograficzne*, Warszawa 1965, s. 290.

⁶ *Mansorum desertorum locationes ab anno 1494 ad annum 1520*, Archiwum Diecezji Warmińskiej w Olsztynie, sygn. 84.

⁷ *Ratio officii custodiae Varmiensis perceptorum expositorum 1493—1563*. Archiwum Państwowe w Sztokholmie (Reksarkivet Stockholm) sygn. Extranea, vol. 146; pismo Kopernika znajdujemy w tym dokumencie na stronach: 68, 69, 116, 118, 128.

1538, 2 Dec.

R^{me} in Christo p^r et domini Dⁿⁱ Clementissimi mihiq^{ue} iⁿ omnibus
 observate. Adhortatione R^{di} v^{re} p^{er}nam satis et pl^{ur}is paternam
 agnoscio qua etiam intimo corde suscepi. Et quamvis prois illius qua
 R^{di} v^{re} p^{er} et in genere habuit omni oblitus fuisse voleba quod
 monerat: quia tamen noⁿ erat facile familia necessaria ac probam
 protinus invenire. propositum erat m^{ih}idominus v^{re} festa postea illi
 v^{re} sine dare. Jam vero, ut R^{di} v^{re} opinetur me pendinationis
 affectu p^{ro}ptius, vestigiis terminum ad v^{re} m^{ih}idominum hoc est respice
 ad festa natalia, nam omⁿ brevior esse potuit, ut R^{di} v^{re} p^{er}pendere
 potest. Cupio enim pro posse cavere, ut sum offendiculo bonis v^{re}
 quate^m minus R^{di} v^{re} que meruit ut a me reverentur honoretur et
 plurimum ametur. Cui me cum omnibus facultatibus meis deduceo.
 Ex Gynopoli festa Decembis M D XXXVIII

E R^{di} v^{re}

obedientissimus Nicolanus
 Copernicus

Рис. 2. List Mikołajaja Kopernika do biskupa Jana Dantyszka z 2 XII 1538.
 Bibl. Czart. 1596, s. 519

Рис. 2. Письмо Николая Коперника епископу Яну Дантышеку от 2 декабря 1538 г. Библ.
 Чарт. 1596, стр. 519

Fig. 2. Letter by Nicolas Copernicus to bishop.

ter pisma. Te wszystkie bowiem cechy, które różniły pismo cyrkularza od pisma autografów Kopernika, występują stale i konsekwentnie w rękopisach Reicha, co pozwalają stwierdzić zamieszczone fotokopie. To samo dotyczy właściwości ortografii odbiegających od zwyczaju Kopernika, tak jak w cyrkularzu, czytamy u Reicha zawsze: *eciam, tocius, benefitium, negotium*.

Powyższy wynik analizy pisma i pisowni pozostaje całkowicie w zgodzie z tym, co wiemy o udziale Reicha w stanowiącej treść cyrkularza sprawie oboru Tiedemanna Giesego na koadiutora biskupa Ferbera. Z zachowanych bowiem źródeł rękopiśmiennych wiadomo, że Feliks Reich nie tylko aprobował kandydaturę Giesego, jak zresztą większość kanoników warmińskich, lecz w sprawie tej brał czynny udział i odegrał nawet dość dużą rolę. W roku 1532 wysłany przez biskupa Ferbera do Krakowa⁸ rozwinął tam szeroką działalność dyplomatyczną w celu pozyskania przychylności dworu dla kandydatury Giesego. Zabiegał o życzliwość dostojników królewskich, ofiarowując bardziej wpływowym upominki w postaci pięknych koni⁹, które specjalnie w tym celu przywiódł z Warmii. Ponad to przeprowadzał oficjalne rozmowy, między innymi z samym Królem Zygmuntem I i podkanclerzym Piotrem Tomickim¹⁰.

Udział w tej delikatnej i odpowiedzialnej misji wskazuje, że Feliks Reich należał do osób w całości sprawy szczególnie dobrze zorientowanych. To zaś pozwala wyciągnąć dodatkowy wniosek, co do autorstwa interesującego nas dokumentu, który przecież dotyczył tych samych spraw i powstał nie wiele wcześniej. Wydaje się mianowicie bardzo prawdopodobne, że dokument ten nie tylko został napisany ręką Reicha, lecz został również przez niego zredagowany.

ЦИРКУЛЯР *AD PALATINOS, CASTELLANOS, CANONICOS ETC.* —
МНИМЫЙ АВТОГРАФ КОПЕРНИКА

Среди автографов Николая Коперника числится, в частности, циркуляр „*Ad palatinos, castellanos, canonicos etc.*”, хранящийся в Государственном архиве в Стокгольме (регистрационный знак *Extranea 148*). В этом документе от 1532 г. содержатся данные, касающиеся ходатайства вармийского капитула о назначении Тидемана Гизе помощником епископа М. Фебера. Однако сравнение почерка в этом документе с письмом в доподлинных автографах Коперника приводит к заключению, что он был написан кем-то другим. Анализ почерка вармийского каноника Феликса Рейха полностью подтверждает предположение, что эта рукопись была составлена его рукой. Кроме того, сопоставление некоторых фактов из его деятельности с содержанием циркуляра дает основание считать весьма вероятным, что он также отредактировал этот документ.

⁸ H. Zins, *op. cit.*, s. 85.

⁹ Archiwum Diecezji Warmińskiej w Olsztynie, A 1, fol. 8 i 448. Por. też H. Zins, *op. cit.*, s. 85.

¹⁰ *Ibidem*, s. 87.

THE AD PALATINOS, CASTELLANOS, CANONICOS ETC.
CIRCULAR, COPERNICUS'S ALLEGED AUTOGRAPH

The circular "*Ad palatinos, castellanos, canonicos etc.*" is kept at the State Archive in Stockholm with Extranea 148 as its call number. It comes from 1532 and is supposed to be one of Copernicus's autographs. In it the Warmia chapter tried to gain the position of bishop Maurice Ferber's coadjutor for Tiedemann Giese. However, when comparing the handwriting of this document with autographs that are those of Copernicus beyond any doubt, one reaches the conclusion that this is the hand of another man. An analysis of the handwriting of the Warmia canon, Felix Raich supports the suggestion that this is his autograph. And the confrontation of some of the facts from his activity with the contents of the circular makes it even more probable that he had written the letter.